

Lutherova reformacija

Sažetak

Protestantska reformacija jedan je od značajnijih fenomena koji je potresao Europu 16. stoljeća. Poklopio se s vrhuncem renesanse u Italiji i proširio na gotovo sve europske zemlje. Glavni uzroci nastanka reformatorske misli problemi su s kojima se suočavala katolička Crkva tog doba, točnije, problemi s kojima se, prema mišljenju mnogih, nije htjela suočiti. Nemoral, nepoznavanje Biblije i Božjih zapovijedi te prodaja oprosta naveli su sumnjičavog augustinskog redovnika Martina Luthera da se suprotstavi Crkvi. Tako je i bilo sudbonosnog 31. listopada 1517. godine kada je navodno na vrata crkve u Wittenbergu pribio svojih prepoznatljivih 95 teza. Njegove, za to vrijeme radikalne ideje, privukle su pažnju svih, od malih seljaka do visokih staleža njemačkih gradova. Privukle su i pažnju najmoćnije vjerske figure u Europi, pape Lava X., koji je u to vrijeme bio zauzet preuređenjem Rima u raskošni sveti grad. Kada je shvatio da je Luther ozbiljan i da ne namjerava povući svoje teze, Lav X. ekskomunicirao je Luthera, a na Saboru u Wormsu pred novim carem Luther se potvrdio kao krivovjernik odbivši povući sve što je rekao protiv Crkve. Tako je krenuo nezaustavljiv val reformacije koji je okupio razne intelektualce koji su dijelili stajališta s Lutherom, ali koji su i imali loša iskustva s Crkvom. Zahvaljujući brzini njemačkih tiskara nastali su brojni pamfleti, brošure i književna djela u borbi protiv „vuka u janjećoj koži“ koji zavodi brojne vjernike i šalje ih u vječnu propast. Ubrzo su mnogi u čitavoj histeriji vidjeli priliku da se politički osamostale i riješe utjecaja biskupa i klera, pa je tako započeo val sekularizacije i preuzimanja crkvene imovine. Ovi procesi proširili su se i na druge zemlje poput Engleske, Švedske i Francuske. U toj proturimskoj atmosferi Karlo V. pokušao je uravnotežiti apetite i katolika i protestanata, ali nije uspio izbjeći sukobe. Zato se javila težnja da se pomoću raznih koncila riješe razmirice između protestanata i katolika. Jedan takav koncil održan je u Tridentu, no ta kratka epizoda nije išla u korist Crkvi jer su se podjele između katolika i protestanata još više učvrstale. Tek je Augsburški mir donio određena rješenja i službeno priznao protestantsku vjeru u carstvu prema načelu *cuius regio, eius religio*. Najpoznatiji sukob 16. stoljeća nastavio se i nakon toga, a svoj vrhunac doživio je za vrijeme Tridesetogodišnjeg rata, velikog europskog sukoba koji je nametnuo brojna pitanja, ali je i konačno

potaknuo europske vladare da riješe religijsko pitanje tada staro već 130 godina.

Ključne riječi: Martin Luther, reformacija, katolička Crkva, nemoral, Devedeset i pet teza, sekularizacija, tisak, Karlo V., Tridentski koncil, Augsburški mir, Tridesetogodišnji rat

Uvod

Svrha ovoga rada jest donošenje pregleda jednog od najvažnijih povijesnih fenomena i pokretača širokih narodnih masa i njihovih vladara, reformacije. Reformacija je sama po sebi kompleksan pojam. Kada ga čovjek pročita, može se samo zapitati što se krije iza tog naziva. Etimološki, imenica „reformacija“ potječe od latinske riječi *reformatio*, što znači preobrazba ili poboljšanje. (1) Poboljšanje ili preobrazba ne odnosi se samo na religijsku preobrazbu dobrog dijela Europe u 16. stoljeću već i na postupni početak preobrazbe i na drugim poljima; političkom, ekonomskom i društvenom. Ovaj rad analizira ponajviše religijski aspekt reformacije jer je po njemu i najpoznatija. Ipak, dodirnut će se i političke sfere reformacije s obzirom na to da se politika upliće u sve sfere ljudskog života. Osim toga, reformatorske pokrete i težnje brojni su vladari iskoristili kako bi se uzdigli iznad drugih i počeli voditi glavnu riječ u svojim državama, odvojivši se pravno od tradicionalnih crkvenih dogmi i vlasti. Stoga prvi dio rada objašnjava uzroke reformacije i stanje u kakvom se našla katolička Crkva krajem 15. stoljeća. Uzroke uvijek možemo tražiti i prije, ali oni su, ako gledamo duh vremena, često nastali trenutak prije katastrofe. Za Crkvu je reformacija došla kao oluja koja se ne može zaustaviti protugradnim raketama. Njezin začetnik oslanjao se na učenje svojih prethodnika iz prošlih stoljeća kako bi u najmodernijem dobu do tada izazvao jednu od najvećih vjerskih pomutnji koju je Europa vidjela. Kontinent koji je strepio pred osmanskim opasnosti je, umjesto da se ujedini protiv nje, ponovno razjedinio kao u vremenu crkvenoga raskola. Reformatorske težnje samo su otežale borbu protiv osmanskih prodora, što opravdava političke igre brojnih vladara koji su se htjeli riješiti utjecaja Crkve. Završni dio rada osvrće se na pokušaj Crkve da se suprotstavi vjerskim buntovnicima i otpadnicima u Trentu, označivši početak katoličke obnove i stišavanje reformatorske oluje. Cilj ovog

rada jest dati što objektivniji pregled bez priklanjanja ičijoj strani s obzirom na to da mnoštvo literature iz oba tabora subjektivizira priču o reformaciji tako što veliča Luthera kao junaka ili kao zlikovca. Ovaj rad nastoji prikazati da ni Luther ni vrhovni poglavar katoličke Crkve, papa, nisu na „ispravnoj strani povijesti” koja u sebi sadrži jedinu istinu u borbi protiv heretičkih ideja i vodi u raj kao jedini pravi put. Teza ovoga rada jest da pravog puta nema ili su ga pak obje strane krivo zamislile odvevši u smrt veliko mnoštvo.

Stanje u Crkvi

Kako bismo razumjeli stanje u Crkvi tijekom 15. i 16. stoljeća najprije treba vidjeti u kakvom je stanju općenito bio europski kontinent. Ne treba previše razglabati o početku ekonomskog napretka koji dolazi kao posljedica velikih geografskih otkrića. Napredak je otvorio mogućnosti za mnoga rješenja, ali i za mnoge probleme. U tijeku je bila sustavna kolonizacija Novoga Svijeta, a moćne države Europe, Portugal i Španjolska, vodile su glavnu riječ na novootkrivenom kontinentu. Crkva se umiješala tako što je podijelila Novi Svijet između već zavađenoga Portugala i Španjolske ugovorom iz Tordesillas (Cravetto, 2008: 296). Dakle, samo iz ove situacije vidljiv je potencijalan problem za stabilnost Europe, no to je Crkvu najmanje tištalo. Njezin stvarni problem bio je u njezinoj unutrašnjosti. Izjedala ju je prljavština, nekompetencija, licemjerje i nepotizam (Pirenne, 2005: 272-273). Pa ipak, početak stoljeća, ako gledamo vanjštinu, dočekala je prilično dobro: spriječila je sukob Španjolske i Portugala, završena je rekonkvista protjerivanjem Arapa iz Granade 1492., a Europa je još uvijek bila formalno ujedinjena pod kršćanstvom. No kao što je rečeno, izgleda da dobra ili pak bolja vremena uzrokuju niz pogrešaka koje čovjeka vraćaju natrag u ona loša iz kojih se želio izvući. Zapravo, jedan riješeni problem otkriva da ih ima puno više, pa se tako arapska opasnost pretvorila u osmansku. Osmanlije su doživljavale jedan od svojih vrhunaca prodirući sve dublje na europski kontinent, a vrhunac toga prodora bilo je dopiranje do Beča (Gombrich, 2000: 186). Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo postaviti će bedem naspram Osmanlija dok će Crkva ponovno pokušati pokrenuti križarske pohode, npr. onaj na inicijativu pape Pija II. 1463. godine (Cravetto, 2008: 369-371).

Što se tiče religijske karte Europe, kršćanstvo je imalo dvije velike grupacije: pravoslavno i katoličko stanovništvo. Od te dvije struje ona zapadna bila je dominantnija, što je odražavao i opseg katoličkih biskupija. Prostirale su se istočnije nego što bi se očekivalo, od Vilne pa sve do Dnjestra. Iako je razlika bilo, nisu se toliko isticale jer je i pravoslavno i katoličko življe imalo jednaka otajstva. Slijedili su jednaka učenja o braku, ljubavi i smrti.

Svećenici su imali istu ulogu, a to je da prenose učenja i tumače ih svojem stadi. Krist je za njih bio sasvim jednak, barem u srži. Bilo je to kršćanstvo s elementima praznovjerja koji su bili posljedica neznanja. Katolička sestra bila je moćnija jer je svoje pravo učinkovito povezala sa svjetovnim dijelom vlasti vršeći veliki utjecaj. Crkveno pravo i svjetovni zakonski sustav djelovali su jedno uz drugo, a svećenici su vodili sva sveučilišta. Teologija je bila vodeći studij (Roberts, 2002: 262). Crkva je bila „Veliki Brat” društva, nadzirala je, oblikovala i pratila živote pojedinaca. Vjera je, od rođenja do smrti pojedinca, bila snažno isprepletena sa svakidašnjicom. Odvojiti to dvoje bilo je heretično i nezamislivo (Roberts, 2002: 261-262). Ipak, spomenuti unutrašnji problemi uzrokovat će gibanja novih intelektualnih snaga željnih promjene.

Problem najmoćnije institucije na europskom tlu, katoličke Crkve, bio je sustavan. Prve klice problema posijane su sredinom 15. stoljeća, kada se papinski dvor vratio iz Avignona u Rim. Za vrijeme boravka u Avignonu dogodio se takozvani zapadni raskol i borba pape protiv konciliarističkih teorija, što ugrubo predstavlja ideju da koncil ima premoć u odnosu na papu (Cravetto, 2008: 531). Kako se 1443. godine papa Eugen IV. vratio u Rim, pokrenuto je novo idejno načelo papinstva i njegova odnosa prema svjetovnom. Oblikuje se monarhijski model papinstva, a papa postaje ne samo duhovni vođa već i suveren gotovo apsolutističkih ambicija. Krenulo se u žestoku promjenu, pa su tako njezini rezultati bili obnovljena prijestolnica, djelomična racionalizacija institucija i borba protiv lokalnih autonomija (Cravetto, 2008: 532-534). U raskošnoj obnovi Rima u renesansnom stilu papinski ceremonijal i skromnost vladara gube svoju pastoralnu konotaciju, a primjer toga jest Sikstinska kapela u Rimu. Na njezinim zidovima prikazani su biblijski likovi, a ističu funkciju kralja i svećenika, prikazuju njihovu moć kao potvrdu modela papinske moći. Tijekom trijumfalnog ulaska pape Pija II. u grad Viterbo dolazi do razmjene između njega i Krista, gospodara svijeta. Tako mnogi papu oslovljavaju kao *Dominus potens in orbe* ili „moćni Bog na Zemlji”. Rim postaje gotovo centar apsolutne moći pape ponajviše zbog brzog razvoja birokracije i širenja papinskog dvora. Pojavljuje se običaj prodaje službi, reorganiziraju se državne financije i porezi, nastaju trajne nuncijature (prva stalna diplomatska tijela), norme koje su vrijedile za pojedine regije počinju vrijediti na razini čitave države. Stvorena je i stajaća vojska od deset tisuća ljudi (Cravetto, 2008: 534-535). Za Papinsku Državu, vojska je bila izuzetno važna s obzirom na turbulentnu situaciju u Europi koja se utjelovila u obliku Talijanskih ratova krajem 15. stoljeća. Papa Julije II. obilježio je ratničko razdoblje vrativši pojedine teritorije u sklop Papinske Države. Neki od njih su Perugia, Bologna i

Ravenna. Navedene radnje uzrokovale su normalizaciju militarizacije papinske moći. Papa je sve više postajao svjetovni vođa, a sve manje duhovni, dok je Crkva postajala tjelesna i svjetovna (Cravetto, 2008: 535-536). Ako je stanje u vrhu bilo kritično, još je gore bilo u nižim slojevima crkvene hijerarhije. Tako se Filippo Sauli, biskup grada Brugnata, žali da neki od svećenika ne znaju Božje zapovijedi, dok su u nekim župama djelovali nepismeni svećenici. Jedan od svećenika, Guillaume Roux, stalno je grijeshio i krivo izgovarao pojedine dijelove mise. Skromna razina znanja predstavljala je golem problem mnogim svećenicima tog doba, a njihove pogreške mogle su doprinijeti smanjenju povjerenja među širokim masama. To da se od njih zahtijevala površnost vidi se u podatku da je zadovoljavajuće bilo da svećenik zna latinski i da zna pjevati, a ostale vještine bile su zanemarene. Vrhunac nekompetencije zabilježen je 1519. kada je papa Lav X. priznao kako su u svećeničke redove primljene nepismene osobe, bez znanja i kupljenog naslova. No tada je bilo prekasno jer je dvije godine prije toga Martin Luther već zakucao svojih 95 teza na vrata crkve u Wittenbergu, kako kazuje predaja. Osim velikog neznanja, mnoge je svećenike vodio nagon za nemoralom. Najviše se spominje provođenje u krčmama i kockanje. Neki su dopuštali da se euharistija pretvori u prah, a neki su podlegli luđačkim plesovima po trgovima (Cravetto, 2008: 541-542).

Posljednja točka sunovrata moći katoličke Crkve zbog koje će nezadovoljstvo doći do vrhunca vezana je uz oprost grijeha. Kako je novo učenje u katolicizmu bilo učenje o čistilištu, mnogi su pohrlili spasiti svoje duše milosrdnim djelima ili su pak zatražili misna slavlja za svoje pokojne. Čistilište je bilo jamstvo da se čovjek može očistiti i smanjiti izgleda da završi u paklu i da vječno pati. Gledajući na oprost grijeha s ekonomske strane, poprilično je jasno koliko je isplativo bilo uvesti takvu praksu. Velika je većina radije izabrala lakši nego teži način. Oprost grijeha trebao je jamčiti smanjenje muka u čistilištu. Od vjernika se zahtijevalo da izvršavaju brojna djela milosrđa i da štiju kult relikvija. Često su se zbog štovanja relikvija stvarale njihove zbirke, a neki se nisu suzdržali da u navali emocija i ukradu relikviju od nekoga drugoga. Zbog tolike želje za relikvijama diljem njemačkih gradova, npr. u Trieru, Aachenu i Kölnu, otvorene su sale relikvija u katedralama. Kolekcije Fridrika Mudrog Saskog i kardinala Alberta Brandenburškog osiguravale su katolicima, kako se navodi, milijune godina oprosta. Oprost grijeha dobili su i oni koji su financirali projekt križarskog rata. Tada je postojala fantazija da će se Europljani ujediniti protiv Osmanlija i započeti novi križarski rat po uzoru na one iz razvijenog srednjeg vijeka. Zato su oprosti vezani za mit o križarskom ratu bili najpopularniji. Pravi problem nije nastao zbog spomenutih oprosta, već zbog indulgencije koja se rabila za

financiranje raznih građevinskih ili umjetničkih poduhvata. Tako je Fridrik Saski pomoću oprosta financirao gradnju mosta na Elbi, a sam papa Lav X. financirao je izgradnju Bazilike Svetog Petra (Cravetto, 2008: 554-556). Jasno je da je financiranje ovakvih poduhvata pomoću oprosta bilo izuzetno kontroverzno. U pitanju je igra s tuđim grijesima i moglo bi se zaključiti da se na taj način ozbiljnost grijeha opasno podcjenjuje jer ga je u to doba poprilično lako bilo oprostiti. Oprosti grijeha pokazali su se kao dobar ekonomski trik za punjenje papinske blagajne. Upravo će to revoltirati Martina Luthera i ohrabriti ga u njegovu naumu da se dogode promjene prijeko potrebne kršćanskom svijetu koji se nalazio pred padom.

Martin Luther

Martin Luther studirao je pravo, a svoju teološku karijeru započeo je kao augustinski redovnik. Rodio se 10. studenoga 1483. godine kao sin rudarskog poduzetnika iz Eislebena. Godine 1512. doktorirao je teologiju u Wittenbergu te postao profesor na tom sveučilištu. U tom razdoblju maksimalno se posvetio proučavanju Biblije, pogotovo Pavlovih poslanica (Bleicken, 2005: 443-444). Temeljitim čitanjem i shvaćanjem Luther je polako počeo sumnjati u autoritete svog vremena. Tih godina Crkvu su pogodile sve one pošasti koje su bile spomenute u prethodnom poglavlju, a Lutherova reakcija nije izostajala. Često je propitkiavao autoritet augustinaca i smatrao ih previše grešnima za to zvanje. Postavši profesor na sveučilištu, uskoro se upustio u debate o humanizmu i biblijskim spisima (Reston, 2015: 20-22). Ono što je još više pobudilo njegove sumnje bili su dvojica papa, Julije II. i Lav X. Obojica su trošili novac na raskoš i izgradnju Rima suprotno biblijskoj jednostavnosti. Uz to, štovanje relikvija i prostitucija na ulicama odavali su dojam Rima kao paloga grada, a ne svetog mjesta kao što je to Luther očekivao kad je došao u posjet 1510. godine. (2) Papa Lav X. uložio je velike količine novca u arhitekturu, umjetnost, znanost i književnost. Papine odaje dobile su novi sjaj, što je bilo djelo renesansnog arhitekta i slikara Rafaela. Nakon ukrašavanja Sikstinske kapele za papu i ostalih renesansnih poduhvata, Rafael je dobio najambiciozniji zadatak do tada. Plan je bio izgraditi novu crkvu, točnije baziliku, koja će postati poznata kao bazilika Svetog Petra. Papa Lav X. bio je veoma pohlepan čovjek, ali i ambiciozan po pitanju ulaganja u umjetnost. Njegova raskoš vidi se i u njegovu načinu odijevanja. Prema Rafaelovom portretu bio je odjeven u crveno. Budući da je novi papa bio rodом iz obitelji Medici, nije se previše brinuo za nepotizam kojim je njegova vlast obilovala. Tako su dvojica njegovih rođaka imenovani kardinalima bez ikakvog pokrića. Papina svjetovnost donijela mu je titulu humanističkog

pape, što potvrđuje njegovo ulaganje u humanizam. Kako su apetiti Lava X. rasli, bilo je potrebno sve više novca da se njihov rast zadovolji. Zato se Lav X. okrenuo posuđivanju novca od bankara, no takva praksa nije bila dovoljna. Uz taj problem, rat se proširio Italijom zbog novih francuskih upada (i dalje su trajali Talijanski ratovi) te je papa morao financirati svoju obranu. Osim toga, trebalo je financirati i izgradnju bazilike u Rimu. Jedino što je preostalo, a donosi veliku količinu novca, jesu već spomenuti oprosti. Moralno opravdanje za prodaju oprosta glasilo je kako su pape dobile moć za oprost grijeha još od prvog pape, samog Petra, koji je od Isusa dobio ključeve nebeskog kraljevstva. U Lutherovom gradu Wittenbergu praksu prodaje oprosta provodio je Johann Tetzel postavši tako kontroverzan u Lutherovim očima (Reston, 2015: 22-28).

Tetzelova prodaja oprosta bila je kap koja je prelila čašu te se Luther odlučio oglasiti. Temeljna Lutherova zamisao u početku bila je da se spriječi masovna prodaja oprosta. Luther se teološki suprotstavio ovom problemu. Zato je sastavio 95 teza i, kako predaja kaže, objavio ih simboličnim zakucavanjem na vrata vitenberške crkve 1517. godine. Danas je upitno je li zaista pribio svoje djelo na vrata ili ga je pak objavio kao pamflet. U svojih 95 teza Luther je napao apsolutno svaki segment katoličke Crkve s kojim se nije slagao. Postavio je razna pitanja: može li oprost spasiti dušu, jesu li pape kompetentni za davanje oprosta, je li Crkva postala previše tjelesna i je li izgubila Kristovo obličje? Svojim tezama Luther se usprotivio lošim prilikama u Crkvi tog doba i doveo u pitanje čitavu svrhu katoličke Crkve od koje se ona već davno udaljila. Je li Crkva kao ustanova dostojna zvati sebe Kristovom Crkvom? Ovakva pitanja i ideje munjevito su se proširile diljem njemačkih zemalja Svetog Rimskog Carstva. Lutherove ideje nisu prošle kao ustanak Jana Husa ili pak protivljenje Johna Wycliffa papinskom autoritetu. Njegove ideje zapalile su široke narodne mase potaknuvši antipapinske i antiklerikalne pobude diljem rascjepkanih zemalja Carstva. Preko noći je od profesora i običnog autoriteta studentima na fakultetu postao ultimativni autoritet velikom broju ljudi, od seljaka pa do vladara. Shvativši kako je pridobio mnoge svojim idejama, počeo je pisati i izdavati mnoga djela u kojima se obraća širokim narodnim masama koje, za razliku od latinskog, razumiju njegov i njihov narodni jezik, njemački (Bleicken, 2005: 444). Upravo će taj rani njemački biti ključan u širenju Lutherovih ideja i značajno će utjecati na brzinu njihova širenja.

Prvotno, Luther je ljutnju izazvao kod dominikanaca koji su ga prijavili rimskoj kuriji za herezu. Potom je 1518. godine, nedugo nakon objavljivanja teza, pokrenut crkveni proces protiv Luthera. Razlozi pokretanja procesa bili su pogrešno učenje o oprostima, sakramentima i kompetenciji pape (Bleicken, 2005: 446). Isprva je papa Lav X. ignorirao

Luthera smatrajući njegov slučaj još jednom od mnogih nesuglasica između vjerskih redova augustinaca (čvrsto su stajali uza svog brata Luthera) i dominikanaca. Zapravo, iza zanemarivanja Lutherovog slučaja stoji vješt politički potez. U interesu pape bilo je da saski vojvoda Fridrik (Lutherov prijatelj) preuzme prijestolje Svetog Rimskog Carstva nasuprot Karla Habsburškog, budućeg Karla V. Jednostavno nije bilo pametno stvoriti si neprijatelja u Fridriku zbog njegove sposobnosti da stabilizira sukob i poziciju pape između dvije najmoćnije dinastije, Habsburg i Valois. Ipak, novčana moć Fuggera, bankara od kojih je Karlo posuđivao novac, osigurala je prijestolje Karlu V. (Cravetto, 2008: 583). U vrtlogu zahtjevne političke situacije Martin Luther ipak je bio prevelik zalogaj da ga se samo tako ignorira. Sve više je skretao pažnju na sebe brojnim djelima koja je objavljivao. Početkom 1520-ih godina dobio je viziju novog crkvenog uređenja koje je zatim oštro propagirao, a usput je proklinjao sve svoje protivnike kao neprijatelje novootkrivenog evanđelja. Objavio je svoje reformatorske spise; *Kršćanskom plemstvu njemačke narodnosti*, *O babilonskom sužanjstvu Crkve*, *O slobodi kršćanina* i ostale. U prvom djelu obratio se plemstvu i pozvao ga da vlast uzme u svoje ruke, što bi bila preteča sekularizacije. Vlast pape i biskupa proglasio je nevažećom, što je bio velik udarac na njihov autoritet. Crkvene i vjerske običaje podvrgnuo je kritici i zahtijevao njihovo uklanjanje. Nakon što je izabrao ovakav put, gnjev pape bio je neizbježan (Bleicken, 2005: 446). Nedugo nakon toga, 1520. godine, papa Lav X. objavio je bulu (*Exurge Domine et iudica*) u kojoj prijeti Lutheru izopćenjem (Cravetto, 2008: 584). Luther je dobio šezdeset dana da se predomisli, no zanemario je upozorenja pape i javno spalio bulu u Wittenbergu. Nakon mjesec dana Luther je napokon ekskomuniciran iz Crkve. Tajna Lutherovog uspjeha i privlačenja brojnih pristaša bila je u njegovom stilu pisanja i obraćanju na narodnom jeziku. S kritikama nije stao na autoritetu pape, već se fokusirao i na opovrgavanje autoriteta koncila jer ga je smatrao itekako pogrešivim. Uslijedio je niz debata, a jedna od njih zbila se protiv pobornika stajališta pape, Johanessa ECKEA. Upravo se tu rodila ideja o pogrešivosti koncila. Debatirao je sa mnogima i mnoge je okrenuo protiv sebe pokrenuvši nikad do tad viđenu hysteriju protiv rimskog dvora. Proturimski osjećaj sve se više širio Carstvom. Ipak, Luther također nije bio bezgrešan, pa je tako svoje neprijatelje uspoređivao s Antikristom i nazivao ih raznim pogrđnim imenima i neprijateljima evanđelja. Sve ovo rodilo se iz sustavnog proučavanja Novog zavjeta, koji je bio temelj Lutherove argumentacije protiv Rima. Prema Novom zavjetu, vlast pape i rimske kurije nema nikakav temelj u biblijskom tekstu (Bleicken, 2005: 446). Ovakva bogohulna stajališta dovela su Luthera u situaciju da se

direktno suoči s novim miljenikom pape, novim rimskim carem Karlom V., koji ga je pozvao na sabor u Worms da direktno obrani svoje tvrdnje i „novu” vjeru.

Sabor u Wormsu

Sukobivši se s papom Luther je ušao i u sukob s carem Svetog Rimskog Carstva, novoizabranim Karlom V. Luther je, u buli koju je izdao papa, nazvan veprom koji je napao Božji vinograd. U obranu Luthera stao je već spomenuti saski vojvoda Fridrik, koji mu je ponudio utočište. Odbio je predati svog štićenika Rimu te je predložio da umjesto brzog procesa Luther dobije priliku braniti se pred carskim sudom. Obje strane pristale su na kompromis. Luther se u travnju 1521. godine pojavio pred dvadesetjednogodišnjim Karlom V., koji ga je, kao i ostali, dobro poznao zbog njegove popularnosti. Tamo je doživljen kao netko tko se bori protiv čitavog dotad postojećeg sustava zaintrigirajući tako mnoge kneževe malih njemačkih država i vojvodstava. Snažnu potporu Martin Luther imao je u Fridriku Mudrom, koji je odbio bilo kakav poklon pape, zlatnu ružu, nove relikvije za crkvu u Wittenbergu i tako dalje. Karlo V. i knezovi u Wormsu zajedno sa svećenstvom pozvali su Luthera da opovrgne svoje stavove, no Luther je bio čvrst i nije mogao drugačije, kako je i sam izjavio. Tog trena nastupio je potpuni raskol između njega i Rima te je započela lavina reformacije. Pred njemačkim carem hrabro je potvrdio sebe u vlastitoj pobuni i to na njemačkom jeziku, koji će postati njegov zaštitni znak i sredstvo širenja vlastitih ideja. Pa ipak, Luther nije hodao sam, mnogi su stali uz njega. Fridrik Mudri, humanist Ulrich von Hutten, Girolamo Aleandro, Albrecht Dürer i Erazmo Rotterdamski neki su od mnogih koji su stali na Lutherovu stranu. Luther je proglašen krivovjernikom i prognan iz zemlje s namjerom da mu se sudi za njegova nedjela. Jedino razumno rješenje bilo je bijeg, no u tom naumu zaustavili su ga konjanici saskog vojvode. Oteli su ga u namjeri da ga zaštite od tretmana koji bi uslijedio da su ga papini pristaše uhvatili u bijegu. Sklonjen je na sigurno u utvrdu Wartburg u Tiringiji. Tamo se posvetio pisanju i prevođenju. Započeo je veliki projekt prevođenja Novog zavjeta na njemački, to jest narodni jezik svojih suvremenika i zemljaka. Sabor u Wormsu pokazao se neuspjehom Karla V. da privede Luthera pravdi. Nakon sabora u Wormsu sam Karlo zaokupit će se mnogo važnijim problemom, a to je bilo destruktivno djelovanje francuskog kralja Franje I. na njihov međusobni odnos (njih dvojica imali su vlastitu povijest) te će se po obavezi uputiti u Španjolsku. Za to vrijeme, točnije za devet godina Karlova izbivanja, Lutherove ideje još će se brže širiti, a Lutherov broj pristaša ubrzano će se povećati (Cravetto, 2008: 584-587). Razlozi brzog i efektivnog širenja Lutherovih ideja višestruki su.

Širenje Lutherovih ideja

Kako bi se razumjela munjevitost širenja ideja ovog augustinskog redovnika, potrebno je objasniti same ideje i dublje ući u njihovu problematiku. Iako je središnja ideja već spomenuta, nismo se dotaknuli teološke naravi koja čini srž Lutherove pobune. Te ideje nisu bile neozbiljne i ozbiljno su dovodile u pitanje mnoge točke vezane uz kršćansku vjeru tog doba. Luther je izvor svojih ideja i argumenata pronašao u Novom zavjetu. Glavno vrelo njegova proučavanja bile su Pavlove poslanice. U Pavlovoj poslanici Rimljanima (Rim 1-2) otkrio je poantu Božje pravednosti. Bog daruje ljudima pravednost i tako nas opravdava, to jest čini nas pravednima. To je ukratko bilo Lutherovo novo shvaćanje. Prema Lutheru, takav odnos između Boga i čovjeka ne zahtijeva duhovnog posrednika. Središte Lutherova učenja jest argument neposrednog spasenja koje dolazi samo kroz vjeru, a ne kroz djela koja čovjek čini. Dakle, *sola fide* („samo vjera”) naspram vjere i djela. To je tako jer čovjek dobiva mogućnost spasenja jedino kroz Božju milost. Osim toga, Luther je postavio Bibliju za glavni autoritet vjernicima i doveo u pitanje onaj crkveni (Bleicken, 2005: 444). Isprva, Lutherov glavni argument odaje dojam razumnosti jer mnogi rade dobra djela, a zapravo preko njih samo popravljaju svoju vanjštinu i dojam drugih o njima. Dobra djela ne moraju biti proporcionalna iskrenosti vjere kod te osobe. Primjerice, svećenik može donirati veliku količinu dukata benediktinskom samostanu, što će ga u očima mnogih učiniti velikanom i herojem. S druge strane, taj svećenik svoje slobodno vrijeme može provoditi kako jednom svećeniku ne priliči ispijajući alkohol po krčmama i odajući se kocki i nemoralnim ženama. Dakle, on je učinio dobro djelo, ali ne živi životom kakvim bi trebao, što čini takvo učenje paradoksalnim. Zato je smislenije okrenuti se jednoj strani, a ne objema. Luther je shvatio da je iskrena vjera moćnija od poluiskrene s dobrim djelima koja su ionako tu zbog društvenih očekivanja. Naravno, time se ne opravdavaju ona loša.

Navest će se ključne Lutherove ideje:

1. Biblija kao glavni autoritet, božanski autoritet, a ne ljudski (papa) - *Sola scriptura* (Gombrich, 2000: 182)
2. Neposredno spasenje koje dolazi kroz vjeru, a ne dobra djela - *Sola fide* (Gombrich, 2000: 181-182)
3. Božja milost kao jamstvo čovjekove pravednosti i u konačnici spasenja (Gombrich, 2000: 182)
4. Nemoralnost prodaje oprosta (Cravetto, 2008: 576-577)
5. Odbacivanje ideje čistilišta (3)
6. Upitnost tradicionalnih kršćanskih vjerovanja i ispovijedi, zahtijeva iskreno pokajanje (Cravetto, 2008: 576)
7. Osporavanje običaja ispovijedi i celibata (Roberts, 2002: 266)

Prilog 1. Martin Luther na saboru u Wormsu.

Ključan faktor u širenju Lutherovih ideja bila je intenzivna pojava i korištenje tiska. Ipak, ideje su se prvotno širile preko debata, primjerice debate o slobodnoj volji između Luthera i Erazma Rotterdamskog. Ovakve debate još su više poticale pojedince na razmišljanje i promišljanje o teološkim temama. Tisak nije odmah došao u opticaj, tek nakon tri desetljeća. U igri su bili jeftini tiskarski proizvodi poput letaka i pamfleta: *Flugschriften* (brošurice) i *Flugblätter* (letci). Brošurice su predstavljale knjižice od nekoliko grubo povezanih stranica manjeg formata, a letci su se sastojali od pojedinačnih listova papira različitog formata. Dva ključna elementa brošurica i letaka bili su: 1. narodni jezik – njemački i 2. mnoštvo ilustracija. Brošure su sadržavale propovijedi, pisma i dijaloge. Masovno tiskanje uskoro se pretvorilo u rat pamfletima, a mnogi su od toga profitirali. Intelektualci poput Luthera brzo su prepoznali potencijal masovnog tiskanja te su sklopili suradnju sa mnogim tiskarima stvarivši si tako mrežu tiskara diljem zemlje. Pisma su bila najpopularnija književna vrsta, a retorika se nije ograničila samo na proturimsku, već su se služili i obrazovanjem čitatelja o temi i općenitom uvjeravanju. Može se reći da se tada rodila novinska propaganda. Potrebno je bilo, nakon temeljitog rušenja starog poretka, stvoriti nove navike kod ljudi i nove društvene uloge. Trebalo je promijeniti pobožne prakse. Pozitivna strana ove propagande očitovala se u naglom porastu pismenosti među njemačkim stanovništvom. Prema procjeni povjesničara broj pismenih pripadnika njemačkog naroda u tom razdoblju povećao se s 400.000 na oko milijun. Prosjek pismenosti u gradovima također je narastao, s pet na trideset posto. Došlo je do velike promjene u navikama stanovništva jer se čitanje smatralo luksuznom aktivnošću koja se ne izvodi individualno u tihoj prostoriji, već na javnim trgovima pred ogromnom publikom. Što se tiče usmene komunikacije i obraćanja ljudima, pjesme i himne bile su njezin sastavni dio. Širile su se preko prosjaka pa do viših slojeva u gradovima,

a Luther ih je definirao kao središnje elemente pučke liturgije. Ključan faktor u Lutherovom obraćanju masama bilo je izdavanje Biblije u potpunosti prevedene na narodni jezik 1534. godine. Drugi ključan element bilo je ilustriranje. Sama Lutherova Biblija imala je mnoštvo ilustracija, a one su bile važne jer se preko njih dopiralo do najnižih, točnije, najmanje pismenih slojeva društva. Nikad više slika nije bilo u nekom od Lutherovih djela. Forsiranje ilustrativnih slika izrazito je pojednostavilo luteransku propagandu i pretvorilo ju je u katalizator proturimskog raspoloženja. Sadržaj tih ilustracija prikazivao je stereotip njemačkog seljaka s motkom, dobrog Hansa kojeg iskorištava korumpirani kler. Ikonografija luteranske propagande prikazivala je dvije strane; svoju kao jedinu istinitu, evanđeosku crkvu, a s druge strane Rim kao crkvu Antikrista koju predvodi rimski papa. Jedan od glavnih ciljeva ilustracija bilo je ocrnjivanje pape i uvjeravanje puka kako kler od naroda želi samo korist. (Cravetto, 2008: 588-592) Jedna od ilustracija, koja poistovjećuje papu s Antikristom, prikazuje ga kao piramidu sastavljenu od zmija. Prema ilustraciji, papa se bori protiv riječi Božje, a citati iz Biblije to potvrđuju i razotkrivaju papu kao silu protivnu Bogu. Spomenuti letak nastao je u Nizozemskoj u 17. stoljeću, daleko poslije Lutherovog vremena, ali kvalitetno prikazuje njegov utjecaj na proturimsko raspoloženje u Europi (Bleicken, 2005: 450).

Još jedan bitan element u uvjeravanju vjernika da su reformatori u pravu, a Crkva ne bila je izrada portreta. Papinski nuncije Aleandro 1521. godine opisao je izgled jednog od Lutherovih portreta. Bio je prikazan s aureolom i golubicom na glavi. Prema riječima Aleandra, narod je poludio za portretima i masovno ih nabavljao i ljubio. Luther i von Hutten prikazivani su kao palatini kršćanske slobode; Luther s knjigom, a Hutten s mačem u ruci. Na jednoj vinjeti iza Luthera i Huttena prikazan je Erazmo koji svira harfu (kralj David) dok u pozadini stoji Jan Hus koji je fanatično prozvan svecem, a njegovi pratitelji su Martin Luther i von Hutten. Na drugom dijelu lista vidi se kako pripadnici protestantske straže vežu papu i njegove kardinale. Iz ovih opisa vidi se kako je luteranska promidžba sve više naginjala k fanatizmu, a odrekla se realnosti (Cravetto, 2008: 593).

Politička narav reformacije

Osim religijske, reformacija je imala i političku stranu. Tako je dosta pojedinaca smatra ključnom ne samo za religijsku transformaciju Europe, već i za društveno-političku. Ključne točke u vremenu za proces politizacije reformacije pojavile su se dosta rano, a najvažnije su seljački ratovi i privatizacija crkvene imovine. U nastavku rad će se fokusirati na tri bitna politička faktora: Englesku,

Švedsku i Sveto Rimsko Carstvo Njemačke Narodnosti i njihove vladare koji su utjecali na njezin daljnji razvoj. Vladari spomenutih zemalja koji su djelovali za vrijeme reformacije jesu Henrik VIII., Gustav Vasa i Karlo V.

Seljački rat

Nakon sabora u Wormsu Luther je postao izuzetno popularan, a njegove ideje počele su se širiti izvan granica Wittenberga te su privukle pažnju mnogih plemića u Carstvu. S obzirom na to da je Carstvo već bilo prodrmano političkim turbulencijama, jasno je da je protestantska navala, koja ga je još više prodrmla, mnogima dala ideju da je kvalitetno iskoriste. Prva značajna društvena turbulencija bila je pobuna vitezova 1522. godine. Vitezovi su već odavno izgubili svoj sjaj iz vremena Stogodišnjeg rata i bili su niže plemstvo u Carstvu. Još su uvijek bili zadivljeni feudalnim i srednjovjekovnim načinom ratovanja, a Europa je već duboko bila u onome što nazivamo rani novi vijek. Iz njihove perspektive, vrijeme im je odavno prošlo. Postajali su sve siromašniji i sve su manje sudjelovali u političkom životu zbog modernizacije koja je nastupila. Vitezovi nisu mogli glasati na carskim saborima, a popularan je postao proces teritorijalizacije moći. U isto vrijeme već se dobro znalo za reformatorske ideje i Lutherovu poruku. No vitezovi, točnije Franz von Sickingen, pogrešno su protumačili luteransku poruku kao poziv na pljačku katoličkih crkava i dobara. Ne može nas ni čuditi ovakvo shvaćanje jer je Luther svojom retorikom zaista ocrnio i obezvrijedio katoličku baštinu i vjerovanja. Sickingen je osnovao bratstvo od šesto vitezova s gornje Rajne i krenuo je oružjem na trierskog nadbiskupa. Trierski nadbiskup bio je ugledna osoba, izborni knez i predstavnik visokog crkvenog plemstva, što odaje ozbiljnost ovog poteza. Već spomenuti humanist Ulrich von Hutten bio je na strani von Sickingena, koji je počeo stvarati vlastitu reformiranu crkvu. Ulrich von Hutten u pobuni vitezova vidio je priliku za stvaranje velikog njemačkog političkog entiteta nezavisnog i suprotstavljenog Rimu. Dignuvši veliku buku pobunjeni vitezovi izazvali su reakciju višeg plemstva i knezova koji su brzo ugušili pobunu. Franz von Sickingen bio je smrtno ranjen, a zatim pogubljen. Ostao je zapamćen kao branitelj viteških i kršćanskih sloboda. Katastrofalan poraz Sickingenovih vitezova simbolično označava kraj viteštva u Europi. Iz ove pobune drugi su izvukli samo nadahnuće za nova previranja. Nova velika pobuna izbila je u najnižem sloju, seljaštvu. Razumijevanje motivacije onovremenih seljaka po nekima vrlo je složeno, no može se pojednostaviti na puku želju za pravima. Pravo na lov, ribolov, korištenje šuma i pravo na samostalno uzgajanje bila su prava koja je vlastela sve više rabila na štetu seljaka. Kako su se Lutherove ideje proširile na svaki sloj društva, seljaci su u njima vidjeli određenu slobodu koja se pruža svakom čovjeku. Brzo su

prihvatili Lutherove ideje i shvatili da je u pravu. Moćna vlastela zajedno s crkvenim službenicima zaista je zakidala i tlačila najniže slojeve stanovništva, a Lutherova filozofija bila je jedini izlaz iz te kolotečine. Lutherova reformacija bila je poziv seljacima da se oslobode plemićkog jarma, ili su bar oni tako vjerovali. Pobuna je započela u proljeće 1524. godine u Schwarzwald, a poslije se proširila i na Švapsku, Tirol, Korušku i ostale pokrajine. Početkom 1525. godine stvoreni su lokalni savezi u jugozapadnoj Njemačkoj. Seljaci su pristali na pregovore s vlastelom, no bezuspješno. Glasnogovornik 27 sela pokrajine Memmingen povodom toga sastavio je *Dvanaest članaka seljaka*. U duhu evanđelja, seljaci su zahtijevali ukidanje osobnog služenja, smanjenje desetine, pravo na izbor paroha i vraćanje običajnog prava. Opet nije bilo uspjeha. U međuvremenu, pobuna se proširila na još pokrajina s još radikalnijim stavovima. Uključio se i luteranski propovjednik Thomas Münzer pozivajući na pobunu nasilnim sredstvima. Program mu se zasnivao na utopijskoj ideji ukidanja privatnog vlasništva. (Cravetto, 2008: 594-596) Luther, isprva blagonaklon prema seljacima, promijenio je svoje mišljenje postavši protivnik seljačke pobune. Motivacija za to bila je višestruka. Luther i teritorijalni knezovi bili su zabrinuti zbog pluralizma koji je nastao na temelju Lutherovih ideja. Radikalna stajališta i zahtjevi koji su išli protiv interesa plemstva primorali su Luthera da se opredijeli za onoga od koga ima više koristi. U Lutherovu slučaju veze s plemstvom bile su mu važnije nego razjarena seljačka gomila s radikalnim stavovima koji odstupaju od njegova učenja. Već dobro povezan s plemstvom i knezovima Luther je iskoristio svoju moć i utjecaj da pozove zemaljske knezove da se obračunaju s divljačkim gomilama i usput ih potaknuo da ih pobiju kao pse (Bleicken, 2005: 448). Još jedan razlog Lutherova preokreta jest krivnja svaljena na njega nakon početka buna. Knezovi su smatrali kako je Luther kriv za cijelu situaciju, a on očito nije htio žrtvovati svoje prijateljstvo sa mnogima od njih kad već može imati korist od veza s njima. Knezovi su prihvatili Lutherovo obraćanje i poziv na krvavo gušenje bezbožničke gomile. Osam tisuća pobunjenika je ubijeno, a Münzer je mučen i skraćen za glavu. Procjenjuje se kako je ova pobuna odnijela oko sto tisuća života (Cravetto, 2008: 595).

Je li Luther shvatio da je buntovništvo loše, pa se zato okrenuo protiv seljaka može biti jedno od pitanja, a u isto vrijeme, to je i službeni odgovor iz Lutherovih usta. Proturječje je u tome što je sâm reformatorski pokret nastao na temelju njegovog buntovništva, doduše, intelektualnog naspram onog nasilnog. Izgleda da se Luther pretvorio u ono protiv čega se najviše borio. No u Lutherovu obranu, vidljiv je vakuum moći koji je nastao slobodnim tumačenjem Božje riječi, takozvanim tumačenjem po želji. Svatko je imao svoje objašnjenje zašto je Bog na njihovoj

strani, što je dovelo do već spomenutog pluralizma. Upravo zbog te opasnosti od stvaranja novih podjela trebalo je organizirati i pravno definirati luteransku religiju (Cravetto, 2008: 597). Knezovi su krenuli u stvaranje novog aparata proširujući svoje ovlasti na uloge i ovlasti koje su nekad imali biskupi. Time su spojene duhovna i svjetovna vlast. Knezovi su prisvojili crkvenu upravnu vlast, što im je omogućilo da zemaljske crkve, to jest, crkvene posjede, uzmu pod svoje. Proširujući svoj utjecaj knezovi se nisu ustručavali u korištenju represivnih metoda poput cenzure, vjerske prisile i netolerantnosti pod pokroviteljstvom, kako oni kažu, Božje volje. Potvrda kneževske moći došla je na saboru u Speyeru 1526. godine kada je državnim staležima dano pravo da uvedu reformaciju na svoje područje (Bleicken, 2005: 448). Većina je glasala za uvođenje reformacije i evangeličke vjere. Posljedica je toga sekularizacija crkvenih dobara koja su prešla u državno vlasništvo. Svećenici više nisu postojali, a njihovo mjesto zauzeli su neposvećeni pastori bez obveze celibata. Samostani su se zatvarali, a crkve kao župe samo su prenamijenjene. Misno slavlje provodilo se na njemačkom jeziku, a sama liturgija doživjela je promjene. Uredbe su objavljivale gradske vlasti, a sastavljali su ih reformatori. Reformatori su definirali liturgiju, upravljanje financijama crkve, pripomoć i obrazovanje. Osnivani su konzistoriji pod upravom svjetovne vlasti. Njih su činili laici i crkveni ljudi. Imali su administrativne i sudbene ovlasti nad crkvom, a obraćali su im se superintendanti ili nadglednici. Nadglednici su također provodili nadzor u župama (Cravetto, 2008: 597-598).. Novo administrativno uređenje efikasno se uklopilo u reformatorski sustav, no to nije značilo kraj problemima i previranjima. Prije epizode s Karlom V. i nastavkom reformacije u njemačkim zemljama treba vidjeti kako se reformacija utjelovila izvan Carstva.

Henrik VIII. i reformacija

Dokaz da je reformacija ozbiljan pokret jest njezino širenje izvan okvira njemačkih zemalja. Brzom širenju ovakvih ideja reformacija može zahvaliti humanizmu i prirodi humanista. Putovanja humanističkih mislilaca uzrokovala su da se ideje prošire i da se interes za njih poveća. Proces prihvaćanja Lutherovih ideja tekao je kroz brojne debate i javne nastupe humanističkih ideologa. Samim time, ni Englesku nije zaobišao reformatorski val.

U Engleskoj je na prijestolju bio Henrik VIII. Njegov otac Henrik VII. postigao je jedan od većih diplomatskih uspjeha oženivši sina Katarinom Aragonskom. Nekoliko tjedana prije, te 1509. godine, okrunjen je za kralja Engleske. Pokazao se kao renesansni vladar, zainteresiran za umjetnost i književnost. Dičio se svojom obrazovanošću i poznavanjem jezika: latinskog, francuskog, španjolskog

i talijanskog. Podupirao je engleska sveučilišta po uzoru na oca. Henrikov odnos prema reformaciji započeo je iznenađujuće: 1521. godine napisao je traktat u kojem napada i osuđuje Lutherove teze. Za to je od pape dobio titulu *defensor fidei* ili „zaštitnik vjere“ (Cravetto, 2008: 293-294). Međutim, problem je nastao kad je Henrik shvatio da nakon sedam trudnoća Katarina Aragonska nije uspjela niti jednom dobiti dječaka, a Tudorima je bio potreban muški nasljednik. Henrikov interes sve se više premještao na Anne Boleyn, koja je nedugo nakon toga i zatrudnjela. Henrik je vjerovao kako je nemogućnost Katarine da dobije muško dijete uzrokovano njegovim grijehom, a Henrikov je grijeh ženidba s Katarinom Aragonskom, koja se prvotno udala za njegovog brata Artura, koji je u međuvremenu umro. S obzirom na to da je bio uvjeren da mu Anne Boleyn može roditi muškog nasljednika, Henrik je zatražio rastavu od Katarine jer se želio oženiti s Anne. Prema katoličkoj dogmi rastava je nemoguća, tako da će Henrikova želja biti uzrok koji će pokrenuti raskol Rima i Londona. Kada je Anne zatrudnjela, Henrik je žurno uredio sve potrebno za vjenčanje. Papa i dalje nije pristajao na rastavu tako da je Henrik preuzeo inicijativu i pogazio pravila vlastite vjere. (4) Jedan od razloga zašto je papa odbio Henrikov zahtjev jest pljačka Rima koja se dogodila te sudbonosne 1527. godine kada je Henrik zaželio svoju rastavu. Time je papa Klement VII. postao taocem Karla V. i njegovih vojnika. Karlo V. je igrom slučaja bio nećak Katarine Aragonske. Na leđima braka Katarine i Henrika odvijala se lukava politička igra promjene saveza, pa ne čudi da se pitanje rastave tog braka ispreplitalo s reformacijom. Uskoro je nastradao kardinal Wolsey u svojem protivljenju rastavi Henrika i Katarine. Papa je izopćio nadbiskupa Thomasa Cranmera, koji je službeno poništio brak Katarine i Henrika, a Henrik VIII. odgovorio je s *Acts against Papal Dispensation*. Objavljivanjem *Acts of Supremacy* 1534. godine konačno je prekinuta veza s Rimom, a sve ovlasti koje je obnašao rimski biskup prešle su na nadbiskupa od Canterburyja. Ono što je važno razumjeti jest da djelo engleske reformacije nije imalo dodirnih točaka s luteranskom ideologijom, ali je itekako otvorilo vrata reformaciji u Engleskoj, što će se vidjeti s kasnijim vladarima, na primjer Henrikovim sinom Eduardom. U konačnici, engleski vladar samo je odbijao vrhovnu vlast rimskog pape nad Engleskom i njezinim biskupima (Cravetto, 2008: 296-297). Ubrzo se dogodila slična situacija kao i u njemačkim zemljama. Mnoštvo samostana počelo se zatvarati, a crkvena imovina pripala je državi. Henrik VIII. na ovaj se način izuzetno obogatio. Novac koji je stekao uložio je u ratove. Iako sam Henrik VIII. nije bio protestant, njegov će sin biti odgajan u protestantskom duhu, što će bitno utjecati na daljnji razvoj borbe za englesko prijestolje. (5)

Gustav Vasa i reformacija

U Švedskoj je situacija bila još turbulentnija. Naime, Šveđani su bili dio Kalmarske unije, koja se raspala baš u vrijeme širenja reformacije. Švedska se osamostalila, a novim vladarem postao je Gustav Vasa. Uzrok raspadu Kalmarske unije bio je danski kralj Kristijan, koji je 1520. godine naredio masakr opozicijskih plemića u Stockholmu. U tome ga je podržao švedski episkopat navevši Vasu da izgubi povjerenje u biskupe. Kao vladar, Vasa je imao snažne veze, pa se tako povezao s braćom Petersen koja su studirala u Wittenbergu. Očaran luteranskim učenjem počeo je provoditi reformaciju. Motiv za to dakako nije bio samo vjerski, već i politički. Provođenjem reformacije država (Vasa) bi stekla ogromnu crkvenu imovinu kao što su nas naučili prošli primjeri. Upravo se to i dogodilo. Vasa je preuzeo crkvena dobra i 1527. godine dokinuo svjetovnu vlast biskupa, a službena vjera postala je luteranska. Iako ju je uspješno proveo, mnogi su ga pokušali zaustaviti u vidu ustanaka i evangeličke opozicije. Spomenuta braća Petersen preveli su Bibliju na švedski jezik, a Gustav Vasa iznova je organizirao švedsku Crkvu osnovavši dvanaest novih dijeceza (Bleicken, 2005: 452).

Karlo V. i sukob s protestantima

Već smo spomenuli debate i dijaloge koji su se održavali na području njemačkih zemalja. Sudionici su bili humanisti i reformatori, a dijalozi su često dosežali visoke razine jer su se u njih uplitali i zemaljski staleži. Reformacija je tako bila njihov zajednički element u opoziciji protiv cara. Godine 1529. zemaljski grof Philipp Hessenski u Marburgu organizirao je vjerski dijalog između Ulricha Zwinglija i Martina Luthera. Zwingli i Luther razlikovali su se po vjerovanjima (pluralizam o kojem je bilo spomena) i bili su iz dva različita protestantska tabora. Njihov dijalog nije donio pomirenje, nisu se složili oko svojih teza. Tako su isključili mogućnost stvaranja ujedinjenog protestantskog fronta. Ovo se može ubrojiti u slabost reformatorskog pokreta iako je općenito gledajući bio uspješan. Sâm reformatorski pokret nije se tako zvao u početku. Pojam „reformator” rabio se za sljedbenike Calvina i Zwinglija, dok su Lutherovi pristaše zvani luterani. Reformatori su bili nasuprot luteranima. Tek se u 17. stoljeću počinje rabiti pojam reformacija za sve troje. Svakako, slabost reformacije bila je upravo podjela koja se dogodila između njih samih. S ciljem da ujedini kršćane Luther ih je još više razjedinio (Cravetto, 2008: 606-607).

Nakon silnih previranja između katolika i protestanata pokušavalo se doći do pomirbe na saboru u Augsburgu 1530. godine, a glavni akter i pokrovitelj pomirenja i ujedinjenja svih kršćana bio je car Karlo V. Karlo je bio devet godina odsutan na svom putu u

Španjolskoj. Na saboru pomirenja ideološku riječ vodio je Philipp Melanchthon, reformator koji je napisao pomirljiv traktat u kojem dopušta katoličke ceremonije i obrede s ciljem ujedinjenja i prestanka razdora između dvije podijeljene frakcije. Car se službeno izmirio s protestantima i došlo je do određenog kompromisa. No sporazum s katoličkim misliocima, Johannesom Eckeom i ostalima, nije postignut. Na kraju, ni sama protestantska fronta opet nije bila ujedinjena jer se nije svatko složio s Melanchthonovim djelom. Zbog toga, na političko-vojnom planu postignuto je savezništvo između protestantskih kneževa nastankom Šmalkaldenske lige 1531. godine. Još su u uvodu spomenute Osmanlije i njihova uloga i utjecaj na reformatorske struje. Uloga Osmanlija bila je ta da su natjerali Karla V. da traži pomoć od evangeličkih staleža koji su se ujedinili. Osmanlije su ponovno krenule na Beč, a Karlo je uspješno riješio problem na istočnoj granici. Ipak, opozicija u Carstvu i dalje je postojala i širila se, što je navelo Karla V. da zahtijeva od pape opći crkveni koncil. Ponovno se pokušalo s pomirbom na saboru u Regensburgu 1541. godine. Do neslaganja je došlo na temelju sakramentalne doktrine i autoriteta pape. Godinu dana poslije papa Pavao III. Farnese vratio je stare načine obračunavanja s neprijateljima, rimsku inkviziciju. Pomirba nije uspjela, a Karlo je postao odlučan u namjeri da se obračuna s protestantima. Karlo se konačno sukobio s protestantima u bitci kod Mühlberga i na saboru u Augsburgu 1548. godine. Izvojevao je dvije pobjede te je nametnuo privremeni kompromis, vjersko rješenje zvano *Interim*. U njemu, Karlo je iznio ambiciozan plan stvaranja jedinstvene monarhijske države koja bi u korist kralja riješila problem dualizma i podijeljenosti između cara i staleža. *Interim* je dao visoku autonomiju protestantskoj strani, što je izazvalo negativne reakcije iz oba tabora. Protestantski svećenici mogli su se ženiti, a laici su mogli dobiti pričest pod prilikama kruha i vina. Previranja su se nastavila, pa su protestantski kneževi sklopili anti-habsburški savez s francuskim kraljem Henrikom II. Stalni sukobi poremetili su i onemogućili nastavak koncila koji su se održavali u međuvremenu. Zato je Karlo iz te teške pozicije morao izaći neokrznut te je pristao na sklapanje Augsburškog mira koji će se naposljetku pokazati važnijim od svih prethodnih. Tijekom augsburškog dogovora postignuti su kompromisi koji će se donekle poštovati sve do izbijanja novih sukoba na početku 17. stoljeća. Karlov san o jedinstvenom carstvu s jedinstvenom kršćanskom religijom ispostavio se nemogućim. Carstvo je ostalo multiteritorijalno s dvije velike religijske denominacije. Kako god, Augsburški mir donio je mir u narednih pedeset godina u njemačkim zemljama. Luteranska je crkva, pomoću njega, napokon bila priznata prema načelu *cuius regio, eius religio*; „čija zemlja, njegova vjera”. Vjersko opredjeljenje određivali su

carski svjetovni staleži. Čiji je teritorij, on određuje vjeru. Time se potvrdila sekularizacija iz ranijih desetljeća koja je nakon Augsburškog mira dovršena, a crkvena dobra otad su bila u apsolutnoj vlasti onoga tko upravlja određenom kneževinom. Mnogi su izgubili titule i privilegije, a drugi su ih dobili. Posljedica ovoga je izjednačavanje protestantske većine s katoličkom manjinom u Augsburgu. Tako je Augsburg postao mješoviti grad što se tiče vjeroispovijesti. Usprkos kompromisu i pomirenju, ipak je bilo brojnih izgreda s obje strane (Cravetto, 2008: 606-611).

Ubrzo nakon Augsburškog mira Karlo V. umro je u samostanu San Jeronimo de Yuste, a njegovo habsburško naslijeđe podijelilo se između brata Ferdinanda I. i sina Filipa II., koji je postao kralj Španjolske. Karlo V. nikada nije ispunio svoju viziju o jedinstvenom carstvu i ujedinjenju kršćanske Europe zbog čega se smatra da je, nakon njegove vlasti, car sve više gubio autoritet naspram svjetovnih staleža (Cravetto, 2008: 606-611).

Tridentski koncil

Za kraj, treba se dodirnuti i Tridentskog koncila kao pokušaja da se razmirice između protestanata i katolika napokon riješe. Održao se 1545. godine u jeku sukoba između Karla V. i protestantskih kneževa. Koncil je trebao razriješiti većinu nesuglasica, no pretvorio se u katoličku osudu protestantske reformacije. Došlo je do reafirmacije katoličke doktrine i određivanja ciljeva novonastale protureformacije ili katoličke obnove. (6) Otvaranje koncila bila je velika svečanost u kojem se iskazala moć Crkve. Osnovni sastav činila su četvorica kardinala, četvorica nadbiskupa i dvadeset i jedan biskup. Održao se daleko od Rima, što su protestanti i zahtijevali, no većina njegovih sudionika bili su katolici (Cravetto, 2008: 16-18). No nije samo osuda bila cilj, iako se tako ispostavilo, već i reforma Crkve (Cravetto, 2008: 22). Trebalo je reformirati kršćanski život i običaje te obnoviti mir između europskih vladara. Tako je barem bilo na papiru. U stvarnosti je cilj bio organizacija križarske vojne u borbi protiv krivovjernih (Cravetto, 2008: 25). Pozadina koncila je naravno bila politička igra i previranje između habsburške i francuske hegemonije; sraz između ambicioznog Karla V. i Francuske te njemačkih zemaljskih kneževina. Rezultat koncila oslikavao je odnos tih dviju sila, a papinstvo je balansiralo između njih i priklonilo se onoj strani koja je u određenom trenutku pružala veću korist Papinskoj Državi. Zbog takve politike poginuo je sin pape Pavla III. Pier Luigi. Ubili su ga carevi ljudi, što je bio carev odgovor na papino mijenjanje strana (Cravetto, 2008: 30-32). Najznačajnija posljedica Tridentskog koncila jest stvaranje Družbe Isusove. Osnovao ju je Ignacije Loyola, a značajni su zbog svoje misionarske djelatnosti koja im je nadjenuta.

Osim toga, isusovci su se koristili najmoćnijim oružjem, obrazovanjem, u borbi protiv ideja suprotnih katoličkoj vjeri (Cravetto, 2008: 68-69).

Zaključak

Nakon pregleda ključnih točaka reformatorskog pokreta, njegovog razvoja i utjecaja na narodne mase i vladare postoji više zaključnih razmatranja. Reformacija je pokrenula mnoštvo društvenih, religijskih i političkih promjena u Europi 16. stoljeća. Katolička Crkva bila je najmoćnija sila, jača od bilo koje države sve do pojave reformatorskih težnji. U isto vrijeme humanizam i renesansa preklapili su se s njezinom pojavom dodatno oslabivši autoritet i moć Crkve. Posljedica reformacije bilo je proturimsko raspoloženje koje će se proširiti cijelom sjevernom Europom. Tako će nastati nova denominacija protestanata, a Crkva će dobiti nove rivale, što će se odraziti i na politiku Europe te buduće ratove. Reformacija će razotkriti grijehe Crkve i potaknuti je na promjenu. Najveća mana reformatora bila je njihova nemogućnost da se slože oko određenih pitanja, što će biti katalizator za nove pokrete unutar same reformacije. Lutherova vizija bila je ujedinjenje kršćanskog svijeta, no dogodilo se suprotno, on se još više razjedinio i podijelio. Zato se može reći kako je reformacija po svojoj originalnoj ideji uspjeh, a po idejama koje su nastale u međuvremenu veliki promašaj. Krenuti je bilo jednostavno, izazvati svijet Crkve na debatu, no nije moglo ostati samo na debatiranju te se po prirodi pojavio pluralizam, mnoštvo drugih ideja i pokreta, stvorivši tako neslogu među samim reformatorima koja je ubila nadu u ujedinjeno kršćanstvo. To nas dovodi i do samog Luthera, koji je, s vremenom, upao u kolotečinu moći i političkih ambicija svjetovnih staleža koja je dovela do niza masakra u svrhu zaštite reformacije protiv onih koji su se pozivali na nju samu. Takav rasplet odaje dojam kako je reformacija postala upravo ono što je kršćanska religija bila u srednjem vijeku, ideja na koju se pozivaju moćni plemići i vlasti kako bi učvrstili svoj položaj na društvenoj ljestvici zakidajući niže slojeve društva. Tako je reformacija postala ogledalo kršćanske religije, novi nastavak brojnih nepravdi koje je trebala pobijediti. Ipak, dokazala je kako je utopija zaista nemoguće postignuće za ljudsku rasu. Dogovor između ljudi je, dakle, samo kompromis koji traje neko vrijeme, a vodi u nove sukobe. Reformacija će znatno utjecati na stvaranje jedne velike kulture koja će se znatno razlikovati od katoličke po gotovo svemu: arhitekturi, misli, književnosti i temeljnim vjerovanjima. Omogućit će probijanje njemačkog narodnog jezika na europsku pozornicu. Doći će do njegova standardiziranja, razvijanja i oblikovanja u ono što će postati u modernom dobu. Brzina širenja reformatorskih ideja posijala je sjeme prvih

primjera tiskane promidžbe i probijanja tiska na tržište, što će reformaciju učiniti Gutenbergovim djetetom. Javno mnijenje će se po prvi put oblikovati pomoću plakata, pamfleta i brošura. Na kraju, utjecaj reformacije neće spasiti živote ljudi, već će ih oduzeti u okolnostima brojnih nesuglasica, propalih mirovnih sporazuma i slatkih obećanja koja nikada neće biti ispunjena. Posljedica tih previranja jest vrhunac katoličko-protestantskog sukoba, Tridesetogodišnji rat. Sve u svemu, reformacija neće riješiti apsolutno sve probleme kršćanstva 16. stoljeća, štoviše, uzrokovat će ih još više. Tek će kasnija stoljeća donijeti ono što su pravi reformatori i pravi katolici koji su imali želju za pomirbom zamišljali u svojim traktatima. Nakon krvavog Tridesetogodišnjeg rata pojavit će se želja za pravilnim uređenjem Crkve, ali i još važnije, europske politike i moderne države sve više odvojene od crkvenog utjecaja i vlasti. Do tada, reformacija će ostati tek inspiracija za mnoge, uspjeh, ali i greška koja će Europu naučiti gotovo životnu lekciju.

Popis literature

1. Bleicken, Jochen, 2005. *Povijest svijeta*, Marjan tisak, Split.
2. Cravetto, Enrico, 2008. *Povijest*, sv. 8., Jutarnji list, Zagreb.
3. Cravetto, Enrico, 2008. *Povijest*, sv. 9., Jutarnji list, Zagreb.
4. Gombrich, Ernst H., 2000. *Kratka povijest svijeta za mlade*, Sysprint, Zagreb.
5. Pirenne, Henri, 2005. *Povijest Europe: Od seobe naroda do XVI. stoljeća*, Marjan tisak, Split.
6. Reston, James, 2015. *Luther's Fortress: Martin Luther and His Reformation Under Siege*, Basic Books, New York.
7. Roberts, J. M., 2002. *Povijest Europe*, AGM, Zagreb.

Online izvori:

1. (2) "Martin Luther's Experience as a Pilgrim in Rome." *Rick Steves Classroom Europe*, 1 Jan. 1970, classroom.ricksteves.com/videos/martin-luther-s-experience-as-a-pilgrim-in-rome (13.8.2024).
2. (4) (5) "Why Did Henry VIII Break with Rome?" *Royal Museums Greenwich*, www.rmg.co.uk/stories/topics/why-did-henry-viii-break-rome (14.8.2024).
3. (6) Mark, Joshua J. "Council of Trent." *World History Encyclopedia*. *World History Encyclopedia* (13.8.2024).
4. (1) reformacija *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/reformacija> (14.8.2024).
5. (3) Robinson, Jeff. "Martin Luther on the doctrine of Purgatory." *Credo Magazine*, 25 Feb 2013, https://credomag.com/2013/02/martin-luther-on-the-doctrine-of-purgatory/?utm_source=chatgpt.com (3.5.2025.)